

FRAZEOLOGIYA VA UNING TURLARI

Samarqand davlat chet tillari instituti Filologiya va tarjimashunoslik fakulteti 2407-guruh talabasi Ismatova Muqaddas Ilhom qizi

Annotatsiya. *Tilning lug'at boyligini shakllantiruvchi muhim unsurlardan biri – frazeologizmlardir. Frazeologik birikmalar nutq jarayonida til birligi sifatida qo'llanadi va so'zlashuvning ifodador hamda ta'sirchan bo'lishiga xizmat qiladi. Bunday iboralar muayyan tilda so'zlashuvchi xalqning madaniy merosi va til boyligini namoyon etadi, shuningdek, ularning dunyoni idrok etishiga xos jihatlarni yoritib berishga yordam beradi. Mazkur maqolada frazeologiya tilshunoslikning mustaqil sohasi sifatida yoritilib, uning predmeti, vazifalari va asosiy turlari tahlil qilinadi. Frazeologik birliklarning o'ziga xos xususiyatlari, ularning nutqdagi o'rni va ahamiyati misollar asosida izohlanadi. Shuningdek, idiomalar, frazeologik birikmalar, maqol va matallar hamda barqaror jummalarning tasnifi va semantik xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida frazeologik birliklarning nutqni boyitish, ifodaviylikni kuchaytirish va milliy madaniyatni aks ettirishdagi roli asoslab beriladi.*

Kalit so'zlar: *frazeologiya, frazeologik birlik, idiomalar, maqol va matallar, barqaror birikmalar, nutq madaniyati, semantika.*

Frazeologik iboralar tilshunoslikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi, ular so'zlashuvchiga yanada samarali muloqotni ta'minlab beradi. Bu iboralar so'zlarning to'g'ridan to'g'ri ma'nosidan farq qiladigan o'ziga xos ma'noga ega bo'lgan so'zlarning turg'un birikmasidir. Biz ularni doimiy turli kontekstlarda qo'llaymiz, jumladan insonlar bilan suhbatlarda, asarlarda va ommaviy axborot vositalarida. Shuningdek, o'zbek tilida ham frazeologik iboralar keng qo'llaniladi. Frazeologiya – bu tilshunoslikning alohida bir bo'limi bo'lib, tilda ikki va undan ortiq so'zdan tarkib topib, ko'chma ma'no ifodalaydigan, ma'nosi bir so'zga teng keladigan, turg'un brikmalarni o'rganadi. Tadqiqotchilar frazeologizmlarni turli shakllarga ajratadilar: idioma frazeologizmlar, frazeologik birikmalar va barqaror

jumlalar (maqol va matallar kabi), shuningdek, boshqa barqaror ifodalar. Bu tafovutlar asosida frazeologiyani ikki yoʻsinda – tor va keng maʼnoda – talqin qilishadi. Keng maʼnoda frazeologiya doirasiga maqol va matallar, folklorga xos barqaror jumlar, baʼzi muloqot shakllari (masalan, salomlashish yoki xayrlashish iboralari) ham kiritiladi.

Frazeologiyaning turlari va misollar:

Frazeologiya turlicha shakllarga boʻlinadi. Ularni oʻrganish nutqdagi maʼnoni, ifodani va tilning oʻziga xosligini tushunishga yordam beradi.

1. Idiomalar (idiomafrazeologizmlar)

Idiomalar – Tilning lugʻat tarkibiga kiruvchi, soʻzma-soʻz tarjima qilinmaydigan, oʻziga xos maʼnoga ega barqaror iboralardir. Ular nutqni ifodali va jonli qiladi. Masalan “Qoʻlga olmoq” – nazorat qilish, boshqarish. “Oyoqosti qilmoq” – eʼtiborsiz qoldirmoq. Bu iboralarning ingliz tilida tarjimasi quyidagicha Qoʻlga olmoq → to take control Oyoqosti qilmoq → to neglect / to disregard

2. Frazeologik birikmalar

Frazeologik birikmalar – nutqda tez-tez ishlatiladigan, lekin baʼzan soʻzma-soʻz maʼnosi seziladigan iboralar. Frazeologik umumiy maʼno tarkibiy qismlar maʼnosidan qisman kelib chiqadi, shu sababli ularni tushunish idiomalarga nisbatan osonroqdir. Ularning nutqning ifodaviyligini oshiradi, fikrni loʻnda va aniq yetkazishga xizmat qiladi. Masalan, “Dushmanini koʻrish” – kimnidir yomon koʻrish. “Oʻn bosqichdan oʻtmoq” – katta sinovlardan oʻtmoq. Ingliz tilida tarjimasi: Dushmanini koʻrish → to hate someone Oʻn bosqichdan oʻtmoq → to go through many trials

3. Maqollar va matallar

Maqollar – qisqa, ibratli soʻzlar boʻlib, xalq tajribasi va axloqiy qadriyatlarini aks ettiradi. Ular asrlar davomida xalqning hayotiy tajribasi, ijtimoiy qarashlari, axloqiy meʼyorlari va donishmandligini mujassamlashtirib kelgan. Maqol va matallar nutqda tayyor holda qoʻllanilib, fikrni obrazli va taʼsirchan ifodalashga xizmat qiladi. Misollar, “Mehnatning mevasi shirin boʻladi.” “Ogʻirlik bilan oʻrgangan, yengil bilan unutmaysan.” Ingliz tilida quyidagicha tarjima qilinadi:

Mehnatning mevasi shirin bo‘ladi → Hard work pays off Og‘irlik bilan o‘rgangan, yengil bilan unutmaysan → What is hard-earned is long remembered

4. Barqaror jumlar va muloqot shakllari

Frazeologiyaning yana bir turi — barqaror jumlar va muloqot shakllaridir. Bu guruhga salomlashuv, xayrlashuv, minnatdorchilik va tilak bildirishga oid iboralar kiradi.

Masalan, “Assalomu alaykum”, “Xayr, sog‘ bo‘ling”, “Yaxshi kunlar tilayman” kabi iboralar nutqda doimiy shaklda qo‘llaniladi. Ular muloqot madaniyatini shakllantiradi va nutqni tabiiy qiladi. Ingliz tilidagi tarjimasini

Assalomu alaykum – Hello

Xayr, sog‘ bo‘ling – Goodbye, stay healthy

Yaxshi kunlar tilayman – I wish you good days

Frazeologik birliklar nutqning ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi. Ular fikrni qisqa, aniq va ta‘sirchan yetkazishga yordam beradi. Ayniqsa, badiiy adabiyotda frazeologik birliklar orqali obraz, hissiyot va muhit yorqin tasvirlanadi.

Shuningdek, frazeologiyani o‘rganish tarjima jarayonida ham muhim ahamiyatga ega. Frazeologik birliklarni to‘g‘ri anglash va mos ekvivalent topish tarjimaning sifatini oshiradi.

Frazeologiyalar nutqni yanada boy, jonli va ifodali qiladi. Ular adabiy asarlarda xarakterlarni yoki vaziyatlarni tasvirlashda, kundalik muloqotda tabiiylik va an‘anaviylik qo‘shishda, Tarjima va til o‘rganishda so‘z boyligini oshirishda qo‘llaniladi. Frazeologik birliklarni o‘rganish tilshunoslikning sintaktik, semantik va morfologik jihatlarini tushunishga yordam beradi. Shuningdek, ular madaniy kontekstni anglashga va tilni chuqurroq tushunishga imkon yaratadi. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, frazeologiya – tilning boyligi va madaniyatning aksidir. Frazeologik birliklar xalqning madaniy merosi, turmush tarsi va tafakkurini aks ettiradi hamda nutqning obrazlilik va ifodaliligini oshiradi. Ularning turli turlarga ajralishi frazeologik birliklarning tuzilishi va ma‘no xususiyatlarini chuqurroq o‘rganishga imkon yaratadi. Frazeologizmlardan o‘rinli foydalanish nutq madaniyatini rivojlantiradi, fikrni aniq va ta‘sirchan yetkazishga xizmat qiladi. Shu

sababli frazeologiyani o'rganish nafaqat tilshunoslik uchun, balki nutqiy kompetensiyani shakllantirishda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shamuratova M., Matyaqubova M. Frazeologik iboralarning tilimizda va ayniqsa, nutq jarayonida ifoda etishning o'ziga xosligi// Eurasian Journal of Social Sciences, Philosophy and culture, - 2024.
2. Rahmatullayev SH. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978.
3. Wikipedia. Frazeologiya [electron manba]. Mavjud: <https://uz.wikipedia.org/wiki/Frazeologiya>
4. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Frazeologiya maqolasi. – Toshkent, 2000-2005.